

Mikołaj z Kuzy

O WIDZENIU BOGA

SERIA DWUJĘZYZNA

AD FONTES

Pod redakcją
MIKOŁAJA OLSZEWSKIEGO

Kolegium Redakcyjne

Bożena Chmielowska • Juliusz Domański • Maria Józwicka
Agnieszka Kijewska • Kazimierz Marciniak OP • Władysław Seńko
Ryszard Tatarzyński

TOM XXXIII

Mikołaj z Kuzy

Mikołaj z Kuzy

O WIDZENIU BOGA

Tłumaczenie, wprowadzenie i przypisy
Agnieszka Kijewska we współpracy z Barbarą Grondkowską

Wydawnictwo Marek Derewiecki
Kęty 2025

Tytuły oryginałów:

De visione Dei

Wydanie pierwsze

Recenzent: prof. dr hab. Mikołaj Olszewski

Przekład, wprowadzenie i opracowanie przypisów:

prof. dr hab. Agnieszka Kijewska

Wstęp i redakcja naukowa: dr Barbara Grondkowska

Korekta: dr Maria Jóźwicka

Skład tekstu i projekt okładki: Łukasz Derewiecki

Druk i oprawa: Totem.com.pl

ul. Jacewska 89

88-100 Inowrocław

Publikacja dofinansowana ze środków budżetu państwa w ramach programu Ministra Edukacji i Nauki pod nazwą „Narodowy Program Rozwoju Humanistyki” nr projektu NPRH/U22/SP/0082/2023/12 kwota dofinansowania 108 696,00 PLN całkowita wartość projektu 108 696,00 PLN

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

NARODOWY
PROGRAM
**ROZWOJU
HUMANISTYKI**

ISBN 978-83-68182-79-8

Wydawnictwo Marek Derewiecki

ul. Szkotnia 29a, 32-650 Kęty

tel./fax 33 8454149, 603931607

e-mail: wydawnictwo@derewiecki.pl

księgarnia: www.derewiecki.pl

dystrybucja: tel. 502637305

SŁOWO WSTĘPNE

Prezentowany tutaj tom jest wynikiem realizacji grantu badawczego *Paradoksy mistycznego widzenia: „De visione Dei” Mikołaja z Kuzy*, finansowanego w ramach projektu Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki: Uniwersalia 2.2 (NPRH/U22/SP/0082/2023/ 12 kwota dofinansowania 108.696 zł).

Przekład traktatu Mikołaja z Kuzy *O widzeniu Boga* wraz z przypisami został przygotowany przez Agnieszkę Kijewską, która jest także autorką eseju wstępnego: *Paradoksy mistycznego widzenia: „O widzeniu Boga” Mikołaja z Kuzy*. Barbara Grondkowska natomiast jest autorką zamieszczonego we wstępie eseju: *Spojrzenie, które widzi wszystko. O wszechwiedzącej ikonie w O widzeniu Boga Mikołaja z Kuzy* oraz redaktorem naukowym całości tomu. Na końcu tomu została zamieszczona bibliografia obejmująca literaturę wykorzystaną w tekstach wprowadzających oraz w przypisach do tłumaczenia. Zamieszczony w tomie tekst łaciński pochodzi z witryny internetowej Cusanus Portal prowadzonej przez Institut für Cusanus-Forschung na Uniwersytecie w Trewirze.

AGNIESZKA KIJEWSKA

PARADOKSY MISTYCZNEGO WIDZENIA:
O WIDZENIU BOGA MIKOŁAJA Z KUZY

1. PERSPEKTYWA BIOGRAFICZNA

Biografia i dokonania Mikołaja z Kuzy zostały już omówione w wielu publikacjach, zarówno w językach obcych, jak i w języku polskim¹. Tutaj zatem ograniczę się do przedstawienia tego zagadnienia w tej mierze, w jakiej wymaga tego konieczność zarysowania kontekstu powstania dzieła *O widzeniu Boga* i omówienia jego zawartości.

Mikołaj urodził się w roku 1401 w miejscowości Kues nad Mozelą, w rodzinie bogatego przewoźnika Johanna Krebsa i Katarzyny Roemer, jako pierwsze z czwórki dzieci. Pomimo tego, że ojcu Mikołaja udało się zdobyć ciężką pracą znaczną fortunę, jego pierworodny syn nie wykazywał żadnego zainteresowania ojcowską profesją, a za to miał zamiłowanie do samotnej medytacji i lektury. Edmond Vansteenberghie przytacza historię, według której ojciec rozgniewany niesubordynacją młodego Mikołaja strącił go wiosłem z łodzi, a on, szukając schronienia przed ojcowskim gniewem, udał się pod opiekę księcia

¹ Por. E. VANSTEENBERGHE, *Le cardinal Nicolas de Cues (1401–1464): l'action-la pensée*, Paris 1920 (repr. Frankfurt 1963); E. MEUTHEN, *Nicholas of Cusa. A Sketch for a Biography*, trans. D. Crouner, G. Christianson, Washington 2010; M. WATANABE, *Nicholas of Cusa – A Companion to his Life and Times*, wyd. G. Christianson, Th. Izbicki, Farnham–Burlington 2011; B. GRONDKOWSKA, *Znaki i symbole. Filozofia w kazaniach Mikołaja z Kuzy*, Lublin 2018; A. KIJEWSKA, *Mikołaj Kuzańczyk*, Kraków 2009; A. ŚMIST, *Koncepcja mądrości w „De venatione sapientiae” Mikołaja z Kuzy*, Lublin 2019, s. 9–24.

Manderscheid w Eifel². Trudno ocenić prawdziwość tej opowieści o konflikcie pomiędzy ojcem a synem, choć faktem jest, że Mikołaj od wczesnych lat był związany z rodziną Manderscheid. Niemniej, ojcowski przykład zaangażowania i oddania rodzinie i pracy nie był mu obojętny i przyniósł owoce w jego późniejszym życiu, w którym starał się on harmonijnie połączyć działanie i kontemplację.

Jeśli chodzi o inne ważne fakty z wczesnej biografii Kuzańczyka, to Erich Meuthen zdecydowanie odrzucił przypuszczenie wysuwane przez Vansteenberghego³, że Mikołaj pobierał edukację w Deventer, w szkole prowadzonej przez Braci Wspólnego Życia. W początkach XV wieku był to ośrodek o wysokim poziomie nauczania, niezwyklej otwartości i pobożności w duchu *devotio moderna*, a uczęszczali do niego Dionizy Ryckel, zwany Kartuzem, oraz Tomasz à Kempis. Meuthen zauważa, że w Deventer ufundowano wprawdzie po śmierci Mikołaja, lecz z jego funduszy, Bursa Cusana – studencki hostel, ale sam zapis testamentowy nie podawał jej dokładnej lokalizacji, toteż trudno uznać, że Kuzańczyk wskazał Deventer, kierując się jakimś sentymentem do czasów młodości⁴. Mikołaj faktycznie odwiedził Deventer dopiero w roku 1451, w czasie swojej podróży legackiej, podczas której Dionizy Kartuz był jego sekretarzem⁵. Niemniej duch *devotio moderna*, ruchu zainicjowanego przez Gerarda Grotego z Deventer (1340–1384), będącego pod wpływem myśli Jana Ruysbroeka (1293–1381), nie był obcy i Kuzańczykowi, nawet jeśli nie uczęszczał do szkoły Braci Wspólnego Życia.

² Por. VANSTEENBERGHE, *Le cardinal Nicolas de Cues*, s. 5–6; por. A. KIJEWSKA, *Economy and Theology. Cusanus's Theory of Value*, London–New York 2024, s. 21–22.

³ Por. VANSTEENBERGHE, *Le cardinal Nicolas de Cues*, s. 7–8.

⁴ Por. MEUTHEN, *Nicholas of Cusa*, s. 12; por. P. E. SIGMUND, *Nicholas of Cusa and Medieval Political Thought*, Cambridge Mass. 1963, s. 21.

⁵ Por. WATANABE, *Nicholas of Cusa – A Companion*, s. 34; A. FIAMMA, *Nicholas of Cusa and the so-called Cologne School of the 13th and 14th Centuries*, „Archives d'histoire doctrinale et littéraire du Moyen Âge” 84(2017), s. 119–120.

Nurt *devotio moderna* był początkowo ruchem gromadzącym ludzi świeckich, którzy – nie składając ślubów zakonnych – prowadzili wspólne, ubogie życie, oddane pracy i modlitwie. Otto Gründler stwierdza:

Wszyscy członkowie tego ruchu praktykowali tzw. pobożność wewnętrzną; to właśnie kulturowanie życia duchowego przez wewnętrzną pobożność oraz jej związek z zewnętrznym porządkiem wspólnoty wykazuje ścisłe podobieństwo do duchowości tradycyjnego monastycyzmu⁶.

Akcent na tę osobistą, wewnętrzną pobożność inspirował do podejmowania wysiłku nieustannego nawracania się, co John Van Engen scharakteryzował nawet jako średniowieczną formę egzystencji⁷. Owa konwersja powinna realizować się według wzoru dostarczonego przez człowieczeństwo Jezusa Chrystusa, dlatego miała się stać *imitatio Christi*, a wzoru do tego dostarczył niewątpliwie Ludolf z Saksonii w swoim *Żywocie Chrystusa*⁸.

Droga ku Bogu – charakteryzował *devotio moderna* Gründler – to życie w ciągłej walce, w pogardzie świata i w zaparciu się samego siebie. Aby osiągnąć cel, trzeba naśladować człowieczeństwo Chrystusa, zwłaszcza Jego pasję, przez medytację, modlitwę i pokorne wyrzeczenie się samego siebie⁹.

⁶ O. GRÜNDLER, „*Devotio moderna*”, w: *Duchowość chrześcijańska*, t. 2: *Późne średniowiecze i reformacja*, red. J. Raitt, tłum. P. Blumczyński, Kraków 2011, s. 184.

⁷ Por. J. VAN ENGEL, *Sisters and Brothers of Common Life. The Devotio Moderna and the World of Later Middle Ages*, Philadelphia 2014, s. 14–15. *Conversatio morum* – to także jeden ze ślubów w klasztorach benedyktyńskich. Por. G. BUNGE, *Perfectio conversationis*, tłum. I. Rościńska, Kraków 2017, s. 47.

⁸ Por. LUDOLF Z SAKSONII, *Żywot Chrystusa*, t. 1, tłum. A. Strzelecka, Poznań 2025.

⁹ GRÜNDLER, „*Devotio moderna*”, s. 185–186.

Aby zrealizować to zalecenie, należało się oddać lekturze Pisma Świętego, a *lectio divina* stała także w centrum życia monastycznego, jak to zalecał Guigo Kartuz w *Liście o życiu kontemplacyjnym*¹⁰. Innymi tekstami stanowiącymi istotne drogowskazy w tym wznoszeniu się ku Bogu była *Droga duszy do Boga* (*Itinerarium mentis in Deum*) św. Bonawentury oraz *Teologia mistyczna* Jana Gersona. Jak zauważył Meuthen, oba te teksty dość wcześnie znalazły się w osobistych zbiorach Kuzańczyka, a ich oddziaływanie daje się także odczytać w dziele *O widzeniu Boga*¹¹. Wydaje się zatem, że nowa duchowość nie pozostała bez wpływu na Mikołaja, ale raczej na planie intelektualnym i duchowym niż w obszarze faktycznych osobistych relacji z jej wyznawcami¹².

Potwierdzoną datą w biografii Kuzańczyka jest rok 1416, w którym zapisał się na Uniwersytet Heideberski, rozpoczynając swoją edukację od studium sztuk wyzwolonych (*artes liberales*). Na heideberskim wydziale sztuk wyzwolonych od końca XIV wieku dominowały tendencje nominalistyczne za sprawą kanclerza Uniwersytetu, Marsiliusza z Inghen¹³. Nominalizm, chociaż był stanowiskiem w tzw. sporze o powszechniki i głosił, że powszechność można przypisać jedynie nazwom (*nomen* – łac. nazwa), wspierał się na określonych przekonaniach na temat struktury rzeczywistości i mechanizmów ludzkiego poznania. Nominaliści uważali, że istnieją jedynie byty jednostkowe, indywidualne, jak np. Cyzeron czy Bucefał, natomiast nie ma żadnych bytów ogólnych, rodzajowych czy gatunkowych, jak człowiek czy zwierzę. Zapewne już w czasie

¹⁰ Por. GUIGO II, *List o życiu kontemplacyjnym* 2, w: *Lectio divina. Boże czytanie*, Kraków 2012, s. 90–91.

¹¹ Por. MEUTHEN, *Nicholas of Cusa*, s. 14–15.

¹² Ernst Cassirer przyjmując, że Kuzańczyk uczył się w Deventer, uważa nurt *devotio moderna* za jeden z istotnych czynników kształtujących jego myśl. Por. E. CASSIRER, *Jednostka i Kosmos w filozofii Odrodzenia*, tłum. P. Parszutowicz, D. Facca, Warszawa 2023, s. 61–62.

¹³ MEUTHEN, *Nicholas of Cusa*, s. 15; WATANABE, *Nicholas of Cusa – A Companion*, s. 235–237.

SPIS TREŚCI

Słowo wstępne	5
Paradoks mistycznego widzenia: <i>O widzeniu Boga</i>	
Mikołaja z Kuzy – Agnieszka Kijewska.	7
1. Perspektywa biograficzna	7
2. Perspektywa twórczych dokonań	27
3. Perspektywa dionizjańskiej teologii mistycznej	42
4. Perspektywa teologii uniwersyteckiej i reakcja na nią	49
5. Perspektywa sporu o teologię mistyczną: Gerchumar	59
6. Perspektywa mistycznego widzenia	73
7. Perspektywa paradoksu	83
8. Perspektywa uczonej niewiedzy jako projektu epistemologicznego	95
9. Perspektywa nieskończoności	103
Spojrzenie, które widzi wszystko. O wszechwidzącej ikonie w <i>O widzeniu Boga</i> Mikołaja z Kuzy	
– Barbara Grondkowska	117
Ikona	117
Eksperyment	122
Tekst	125
Podobieństwo	128
Lustro	130
Oko	134
Światło	135
Zakończenie	137

TEKST, PRZEKŁAD, PRZYPISY

<i>TRACTATUS DE VISIONE DEI AD ABBATEM</i>	
<i>ET FRATRES IN TEGERNSEE</i>	142
<i>Traktat o widzeniu Boga do opata i braci w Tegernsee</i>	143
Praefatio	144
Słowo wstępne	145
<Elenchus>	148
Elenchus – spis treści	149
Capitulum I Quod perfectio apparentiae verificatur de deo perfectissimo	152

Rozdział pierwszy mówiący o tym, że doskonałość przedstawienia jest prawdą w odniesieniu do najdoskonalszego Boga	153
Capitulum II Visus absolutus complectitur omnes modos . . .	154
Rozdział drugi mówiący o tym, że Widzenie Absolutne obejmuje wszystkie sposoby widzenia	155
Capitulum III Quae de deo dicuntur, realiter non differunt . . .	156
Rozdział trzeci mówiący o tym, że te rzeczy, które są orzekane o Bogu, nie różnią się realnie	157
Capitulum IV Quod visio dei providentia, gratia et vita dicitur aeterna	160
Rozdział czwarty mówiący o tym, że Widzenie Boże nazywa się Opatrznością, łaską i życiem wiecznym	161
Capitulum V Quod videre sit gustare, quaerere, misereri et operari	168
Rozdział piąty mówiący o tym, że widzenie jest smakowaniem, poszukiwaniem, miłosierdziem i działaniem	169
Capitulum VI De faciali visione	172
Rozdział szósty mówiący o widzeniu Bożego Oblicza	173
Capitulum VII Quis fructus facialis visionis et quomodo habebitur	180
Rozdział siódmy mówiący o tym, jaki jest owoc oglądania Oblicza i w jaki sposób można go osiąść	181
Capitulum VIII Quomodo visio dei est amare, causare, legere et in se omnia habere	188
Rozdział ósmy mówiący o tym, że dla Boga widzieć znaczy kochać, przyczynować, czytać i zawierać wszystko w sobie	189
Capitulum IX Quomodo est universalis pariter et particularis et quae via ad visionem dei	194
Rozdział dziewiąty mówiący o tym, w jaki sposób widzenie Boga jest zarazem szczegółowe i powszechne i jaka droga wiedzie do widzenia Boga	195
Capitulum X Quomodo videtur deus ultra coincidentiam contradictoriorum et quomodo videre est esse	202
Rozdział dziesiąty mówiący o tym, w jaki sposób widzi się Boga poza zbieżnością przeciwieństw i w jaki sposób Jego widzenie jest Jego bytem	203
Capitulum XI Quomodo videtur in deo successio sine successione	210

Rozdział jedenasty mówiący o tym, w jaki sposób dostrzega się w Bogu następstwo bez następstwa	211
Capitulum XII Quod ubi invisibilis videtur, increated creatur	214
Rozdział dwunasty mówiący o tym, że tam, gdzie widzi się Niewidzialnego, jest stwarzany Niestworzony	215
Capitulum XIII Quod deus videtur absoluta infinitas	220
Rozdział trzynasty mówiący o tym, że Bóg wydaje się absolutną nieskończonością	221
Capitulum XIV Quomodo deus omnia complicat sine alteritate	230
Rozdział czternasty mówiący o tym, w jaki sposób Bóg streszcza wszystko bez odmienności	231
Capitulum XV Quomodo actualis infinitas est unitas, in qua figura est veritas	234
Rozdział piętnasty mówiący o tym, w jaki sposób aktualna nieskończoność jest jednością, na której obraz jest prawda	235
Capitulum XVI Quod nisi deus esset infinitus, non foret finis desiderii	242
Rozdział szesnasty mówiący o tym, że gdyby Bóg nie był nieskończony, nie byłby kresem pragnień	243
Capitulum XVII Quod deus non nisi unitrinus videri perfecte potest	246
Rozdział siedemnasty mówiący o tym, że Boga można w sposób doskonały widzieć jedynie jako Trójjedynego . . .	247
Capitulum XVIII Quod nisi deus trinus esset, non esset felicitas	256
Rozdział osiemnasty mówiący o tym, że nie byłoby szczęśliwości, gdyby Bóg nie był trójjedyny	257
Capitulum XIX Quomodo Ihesus unio dei et hominis	262
Rozdział dziewiętnasty mówiący o tym, w jaki sposób Jezus jest zjednoczeniem Boga i człowieka	263
Capitulum XX Quomodo intelligitur Ihesus copulatio divinae et humanae naturae	268
Rozdział dwudziesty mówiący o tym, w jaki sposób pojmuje się Jezusa jako połączenie Boskiej i ludzkiej natury	269
Capitulum XXI Quod sine Ihesu non sit possibilis felicitas . . .	274
Rozdział dwudziesty pierwszy, mówiący o tym, że bez Jezusa nie jest możliwa szczęśliwość	275
Capitulum XXII Quomodo Ihesus videat et operatus sit . . .	278

Rozdział dwudziesty drugi mówiący o tym, w jaki sposób Jezus widzi i jak działał	279
Capitulum XXIII Quomodo Ihesus mortuus fuit unione cum vita manente	286
Rozdział dwudziesty trzeci, mówiący o tym, w jaki sposób Jezus umarł, pozostając zjednoczony z życiem	287
Capitulum XXIV Quomodo Ihesus sit verbum vitae	294
Rozdział dwudziesty czwarty mówiący o tym, w jaki sposób Jezus jest Słowem Życia	295
Capitulum XXV Quomodo Ihesus sit consummatio	302
Rozdział dwudziesty piąty mówiący o tym, w jaki sposób Jezus jest spełnieniem	303
Apendyks	310
Bibliografia	315

W serii

AD FONTES

ukazały się dotychczas:

Tom I. Cyceon, Św. Hieronim, Burgundiusz z Pizy, Leonardo Bruni,
O poprawnym przekładaniu – tłum. Władysław Seńko, Juliusz Domański,
Włodzimierz Olszaniec

Tom II. Mateusz z Krakowa, *O praktykach Kurii Rzymskiej* – tłum.
Władysław Seńko

Tom III. Boecjusz, *Traktaty teologiczne* – tłum. Agnieszka Kijewska

Tom IV. Św. Anzelm z Canterbury, *Monologion, Proslogion* – tłum. Leszek
Kuczyński

Tom V. Św. Tomasz z Akwinu, *Kwestie dyskutowane o mocy Boga*, t. I
(2008) – red. Mikołaj Olszewski, Michał Paluch

Tom VI. Marcin z Bragi, *Dzieła* – red. Marek Starowieyski

Tom VII. Mikołaj z Kuzy, *Laik o umyśle* – tłum. Agnieszka Kijewska

Tom VIII. Piotr Damiani, *O wszechmocy Bożej* – tłum. Ida Radziejowska

Tom IX. Św. Tomasz z Akwinu, Idzi Rzymianin, Siger z Brabantum,
Spór o jedność intelektu – tłum. Mikołaj Olszewski

Tom X. Św. Tomasz z Akwinu, *Byt i istota* – tłum. Władysław Seńko

Tom XI. Boecjusz z Dacji, *O wieczności świata i inne pisma* – tłum.
Władysław Seńko

Tom XII. Jan Szkot Eriugena, *Periphyseon* (ks. I) – tłum. Agnieszka Kijewska

Tom XIII. Św. Tomasz z Akwinu, *Kwestie dyskutowane o mocy Boga*, t. II
(2009) – red. Mikołaj Olszewski, Michał Paluch OP

Tom XIV. Jan Szkot Eriugena, *Periphyseon* (ks. II) – tłum. Agnieszka
Kijewska

Tom XV. Boecjusz, *Komentarz do „Hermeneutyki” Arystotelesa*, t. I–II
– tłum. Tomasz Tiuryn

Tom XVI. Św. Tomasz z Akwinu, *Kwestie dyskutowane o mocy Boga*, t. III (2010) – red. Mikołaj Olszewski, Janusz Pyda OP

Tom XVII. Św. Tomasz z Akwinu, *Kwestie dyskutowane o mocy Boga*, t. IV (2010) – red. Mateusz Przanowski OP, Jan Kiełbasa

Tom XVIII. Jan Szkot Eriugena, *Periphyseon* (ks. III) – tłum. Agnieszka Kijewska

Tom XIX. Cyceron, *O mówcy* – tłum. Bartosz Awianowicz

Tom XX. Św. Tomasz z Akwinu, *Kwestie dyskutowane o mocy Boga*, t. V (2011) – red. Piotr Lichacz OP, Michał Paluch OP, Włodzimierz Zega

Tom XXI. Św. Anzelm z Canterbury, *O prawdzie, O wolności woli, O upadku diabła* – tłum. Andrzej P. Stefańczyk

Tom XXII. Mateusz z Krakowa, *O nabywaniu i przekazywaniu dóbr: podstawowe pojęcia, lichwa i etyka kupiecka* – tłum. Marcin Bukała

Tom XXIII. Aelred z Rievaulx, *Reguła dla pustelnicy, Modlitwy pastoralne* – tłum. Magdalena Czubak Scholle

Tom XXIV. Jan Gerson, *O teologii mistycznej* – tłum. Maria Jakubowska

Tom XXV. Jan Szkot Eriugena, *Periphyseon* (ks. IV) – tłum. Agnieszka Kijewska

Tom XXVI. Św. Augustyn, *Księga osiemdziesięciu trzech kwestii* – tłum. Ida Radziejowska

Tom XXVII. Wilhelm z Saint Thierry, *Zwierciadło wiary, O kontemplacji Boga* – tłum. Magdalena Czubak Scholle

Tom XXVIII. Św. Tomasz z Akwinu, *Komentarz do O duszy Arystotelesa* – tłum. Marcin Beściak

Tom XXIX. Arystoteles, *Peri hermeneias (Hermeneutyka)* – tłum. Tomasz Tiuryn

Tom XXX. Alan z Lille, *Reguły teologii* – tłum. Andrzej P. Stefańczyk

Tom XXXI. Jan Szkot Eriugena, *Periphyseon* (ks. V) – tłum. Agnieszka Kijewska

Tom XXXII. Mikołaj z Kuzy, *Synostwo Boże, Łów mądrości, Szczyt kontemplacji* – tłum. Antoni Śmist

Tom XXXIII. Mikołaj z Kuzy, *O widzeniu Boga* (2025) – tłum. i red. Agnieszka Kijewska, Barbara Grondkowska